

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ У ПРОЦЕСІ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті аналізується процес розвитку професійної компетентності вчителя як неодмінної умови й обов'язкової складової його професіоналізму; обґрунтовані основні критерії та визначені показники розвитку професійної компетентності педагогів у процесі підвищення їх кваліфікації.

Ключові слова: компетентність, професіоналізм, система підвищення кваліфікації, критерії та показники розвитку професійної компетентності педагогів.

В статье анализируется процесс развития профессиональной компетентности учителя как неотъемлемого условия и обязательной составляющей его профессионализма; охарактеризованы основные критерии и определены показатели развития профессиональной компетентности педагогов в процессе повышения их квалификации.

Ключевые слова: компетентность, профессионализм, система повышения квалификации, критерии и показатели развития профессиональной компетентности педагогов.

The article analyzes the development of professional competence of the teacher as a prerequisite and mandatory component of its professionalism; analyzed the basic criteria and the parameters of the professional competence of teachers in enhancing their skills.

Key words: competence, professionalism, system training, criteria and indicators of professional competence of teachers.

Актуальність дослідження. Процеси демократизації та гуманізації українського суспільства, бурхливий розвиток інноваційних технологій, входження України до єдиного Європейського освітнього простору докорінно змінюють суспільну свідомість і мораль. В освітянській практиці визначаються нові пріоритети, поширюються гуманістично зорієнтовані парадигми і технології. Гарантом ефективної фахової діяльності вчителів є високий рівень їх професійної компетентності. Тому важливим науково-теоретичним і практичним питанням є визначення критеріїв та показників розвитку професійної компетентності педагогів у системі підвищення кваліфікації.

Проблема розвитку професійної компетентності вчителів у процесі підвищення кваліфікації є предметом спеціальних досліджень філософів, психологів, педагогів. Актуальність означеного питання в сучасних умовах обумовлюється, по-перше, соціально-економічними реформами, що мають

місце в Україні і потребують підготовки компетентних фахівців; по-друге, входженням України у європейський простір, і у зв'язку з цим, необхідністю висококваліфікованих педагогічних кадрів, здатних до життя в сучасному суспільстві.

Проблеми післядипломної педагогічної освіти взагалі й теорії та практики навчання фахівців у системі підвищення кваліфікації зокрема висвітлені в роботах І.Ф. Анциферової, В.М. Буренко, Л.О. Гранюк, К. Зарипова, Ю.М. Кулюткіна, В.І. Маслова, В.В. Олійника, Н.Г. Протасової, В.І. Пуцова, Г.І. Сущенко та інших.

Значний внесок у визначення теоретичних засад і розвиток системи підвищення кваліфікації вчителів на сучасних засадах зробили українські та російські науковці: В.І.Бондар (дидактичний аспект), І.П.Жерносець (методична робота з учителями), Н.Л.Коломінський (психологічна компетентність педагогічних кадрів), В.І.Маслов (тенденції розвитку системи підвищення кваліфікації, функції системи підвищення кваліфікації, принципи її функціонування), В.В.Олійник (управління розвитком системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників), В.І.Пуцов (сутність та умови ефективності навчального процесу на курсах, форми і методи навчання) та ін.

Звернення до проблем розвитку професійної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти, складовою якої є система підвищення кваліфікації педкадрів, свідчить про актуальність даної проблеми і недостатню її визначеність та розробленість у сучасній науковій літературі. Розвиток професійної компетентності педагога – актуальна проблема педагогічної діяльності, адже в процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації важливе не тільки формування спеціалістів вузької спеціалізації, а дещо більше – процес формування професійної культури і компетентності.

У зв'язку з цим **метою статті** є аналіз основних критеріїв та показників розвитку професійної компетентності педагогів у процесі підвищення їх кваліфікації.

Постановка проблеми. У контексті нашого дослідження компетентність – це системна властивість особистості вчителя, цілісна, ієрархічна динамічна система особистісних здатностей (або окремих компетенцій), яка дозволяє свідомо і творчо визначати та здійснювати свою професійно-педагогічну (фахову) діяльність, саморозвиненість, набувати досвіду, критично оцінювати себе і колег щодо добору змісту, принципів, форм, методів, прийомів і засобів навчання. Професійну компетентність учителя можна розглядати як одну з похідних утворення професійного педагогічного досвіду, як систему професійно необхідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей та потенційно активних здібностей і можливостей педагога, набутих у процесі практичної педагогічної діяльності.

Професійна компетентність має певну нормативну основу застосування із певними критеріями якості діяльності, що проявляються як певний рівень професіоналізму. Визначення рівнів сформованості професійної компетентності в учителів-слухачів курсів неможливе без виявлення критеріїв оцінки професійної компетентності та встановлення відповідних показників.

Виявити рівень сформованості професійної компетентності педагога можна насамперед, спираючись на критеріальну базу. Як відомо, критерій є ознакою, на основі якої здійснюється оцінка або класифікація чого-небудь. Розробка і практичне застосування критеріїв – одна з важливих наукових проблем. “Для кожної науки досить важливим є питання про критерії, якими можна керуватися при оцінці педагогічних процесів і явищ. Тільки при наявності таких критеріїв можна зробити висновок про бажані, найкращі результати педагогічного впливу” [6, с.24].

Отже, критеріями педагогічної компетентності є такі її розпізнавальні ознаки, на основі яких оцінюється міра її сформованості. А це значить, що критерії професійної компетентності вчителя повинні відповідати її компонентам. На думку М.Лук'янової, «професійна компетентність педагога інтегрує компоненти, де основними критеріями є спрямованість на учня як головну цінність учительської праці й потреба в самопізнанні, удосконалення своєї діяльності відповідно до змін учня. Для цього недостатньо загальної ерудиції, інформаційної освіченості у системі соціальних знань. На першому місці має бути ціннісна зрілість фахівця, вміння обирати пріоритети у своїй фаховій діяльності» [10].

Критеріями та показниками рівнів професійної компетентності вчителів є, у першу чергу, сформованість відповідних видів компетентностей, мотивація самовдосконалення, результативність виконання фахових завдань.

Кожен із цих критеріїв є досить широким, загальним, тому вважатимемо їх основними ознаками, які конкретизуються в показниках. У свою чергу, кожен із показників містить певні типові характеристики, за якими можна судити про рівень розвитку або прояву того чи іншого показника в конкретного вчителя. У сукупності типові характеристики показників відображають високий, середній або недостатній рівень прояву загальних ознак у конкретного вчителя, що дозволяє зробити висновки про загальний рівень розвитку його професійної компетентності.

Розглянемо визначені нами критерії та показники детальніше. На рисунку 1 представлені *види професійної компетентності*, кожен з яких містить відповідний комплекс критеріїв та показників свого розвитку.

Рис.1. Види професійної компетентності педагога

1. Науково-предметна компетентність передбачає:
 - ✓ сформованість єдиного комплексу знань, умінь, психологічних якостей, професійних позицій;
 - ✓ індивідуальна манера виконання вчителем професійних функцій;
 - ✓ оволодіння певним стилем професійної діяльності.
2. Методична компетентність охоплює:
 - ✓ рівень освіченості, достатній для самостійного творчого розв'язання завдань теоретичного або прикладного характеру;
 - ✓ знання про провідні світоглядні теорії і факти, методологію дослідницької діяльності, етапи і технології творчої діяльності;
 - ✓ уміння використовувати різноманітні методи дослідження та прийоми творчої діяльності.
3. Комунікативна компетентність педагога охоплює уміння:
 - ✓ вибрати адекватні засоби спілкування, реалізувати їх у процесі взаємодії;
 - ✓ конструктивно й успішно розв'язувати конфліктні ситуації, співпрацювати та знаходити компроміс;
 - ✓ регулювати власний емоційний стан, долати критичні життєві ситуації.
4. Управлінська компетентність передбачає уміння:
 - ✓ планувати роботу учнів на уроці;
 - ✓ перебудовувати діяльність відповідно до мети, умов, завдань уроку;
 - ✓ організувати власну діяльність;
 - ✓ організувати взаємодію, співпрацю в учнівському колективі;
 - ✓ розвивати в учнів стійкий інтерес до навчання, формувати потребу в знаннях;
 - ✓ озброювати школярів навичками навчальної роботи й основами наукової організації навчальної праці.
5. Інформаційна компетентність передбачає:
 - ✓ мотивацію, потребу, інтерес до отримання знань, умінь, навичок;
 - ✓ досвід пошукової діяльності у сфері програмного забезпечення і технічних ресурсів;
 - ✓ володіння способами та діями пошукової діяльності;
 - ✓ уміння користуватися мультимедійними та комп'ютерними технологіями.

Будь-яка професійна діяльність, у тому числі і педагогічна, здійснюється завдяки мотивації, до якої належать професійні та особистісні мотиви, потреби, цілі, установки, ціннісні орієнтації. В основі мотивації компетентності – мотивація відповідності та орієнтація на перспективні цілі розвитку особистості. Кирилов Л. зазначає, що мотивація компетентності – це намагання максимально реалізувати свої здібності та кваліфікацію, безперервно підвищувати рівень професіоналізму.

Мотивація самовдосконалення – це система спонукань, мотивів, інтересів, притаманних особистості, що стосуються досягнення професійної

компетентності. Означений тип мотивації характеризується подоланням внутрішніх розбіжностей між досягнутим і необхідним рівнем професійної компетентності вчителя.

Важливим показником ефективності професійної діяльності вчителя є якість організованого вчителем навчально-виховного процесу. Цей критерій відображає реальні здобутки педагога. Вони є результатом його діяльності, а отже, свідчить про втілення певних творчих задумів та ідей. Фактично даний критерій можна вважати реалізацією професійної компетентності вчителя й, виходячи з цього, визначати, передбачати і прогнозувати подальше розкриття, розвиток і збагачення професійних й особистісних навичок і вмінь у системі підвищення кваліфікації.

Показником, що визначає рівень професійної компетентності вчителя, можна вважати також інноваційність, що включає в себе процес створення, поширення й використання нових засобів для вирішення тих педагогічних проблем, які досі вирішувалися по-іншому, та подальше удосконалення цих засобів.

Оцінка здобутків реальної професійної діяльності також свідчитиме про якісні характеристики педагогічного потенціалу вчителя. Здобутки професійної діяльності педагога на основі сумлінного виконання ним професійних обов'язків, додержання наукових і методичних рекомендацій, використання вже відомих, але ефективних і сучасних форм, методів, засобів та прийомів роботи, що призводять до позитивних результатів, теж є показником компетентності вчителя і сприятимуть його розвиткові як професіонала.

За критеріями результативності педагогічної діяльності можна виокремити певні рівні професійної компетентності.

Низький рівень синтезує показники, що характеризують здібності, мотиви, знання і вміння особистості, що не вирізняється новизною, оригінальністю, унікальністю. Цьому рівню властиві: стихійність, традиційність, пасивність, неорганізованість методів і прийомів навчальної діяльності.

Середній рівень відрізняється наявністю окремих знань, умінь і навичок, що характеризують творчість педагога; періодичними проявами активності в організації професійної діяльності; вивченні вітчизняного та світового педагогічного досвіду, який використовується ситуативно у зв'язку з повільною адаптацією до змін, пов'язаних із творчими нововведеннями. Мотив діяльності – професійний.

Достатній рівень характерний для педагогів, схильних до засвоєння знань, пов'язаних з педагогічною творчістю, які цікавляться відповідною інформацією у цій сфері, проявляють інтерес до інноваційної діяльності, однак через відсутність практичних умінь і навичок творчого осмислення та реалізації ідеї досягнення вітчизняного та світового досвіду можуть упроваджувати лише у співпраці з іншими педагогами-наставниками.

Високий рівень характеризується досконалим володінням знаннями, вміннями, навичками у сфері творчої діяльності, здатністю до осмислення

нових ідей, самостійністю в проектуванні педагогічних систем на інноваційному рівні, проявами активності та стимулюванням до творчої діяльності інших; здатністю до систематизації та узагальнення вітчизняного та світового професійного досвіду й успішного програмування його творчого використання. Провідним мотивом діяльності виступає потреба в професійній досконалості. Такий стан притаманний переважно обдарованим особистостям і забезпечує творчий результат будь-якої діяльності без особливих зусиль. Йому притаманні: креативність, образне (творче) мислення, відкритість до інновацій, пошук або творення нових ідей, нестандартні підходи в розробці проблем, чутливість до ключових найперспективніших ліній пошуку. Мотивація до діяльності зумовлена переважно внутрішньою потребою до творчої самореалізації.

Висновки. Аналізуючи поняття «професійна компетентність», можна дійти висновку про те, що узагальненим показником професійної компетентності є такі критерії, як широкий інформаційний світогляд, загальна ерудиція, інформаційна освіченість у системі соціальних знань, культура професійної діяльності, здатність людини до перетворювальної діяльності, професійна етика тощо.

Розвиток професійної компетентності вчителя є неодмінною умовою й обов'язковою складовою його професіоналізму. Саме тому одним зі шляхів оновлення і підвищення якості освіти є впровадження компетентнісного підходу в процес підвищення кваліфікації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Основними критеріями та показниками розвитку професійної компетентності вчителів є сформованість відповідних видів компетентностей, результативність виконання фахових завдань, якість організованого вчителем навчально-виховного процесу, інноваційність, здобутки реальної професійної діяльності, завдяки яким можна судити про загальний рівень розвитку професійної компетентності педагога як неодмінної умови й обов'язкової складової його професіоналізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М.Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : “К.І.С.”, 2004. – С.47-52. – (Бібліотека з освітньої політики).

2. Бондарчук О. І. Роль обласних інститутів удосконалення вчителів у підвищенні психологічної компетентності педагогічних кадрів / О.І. Бондарчук, А.І. Павленко // Розвиток інститутів удосконалення вчителів як науково-методичних центрів підвищення кваліфікації педагогічних кадрів / за ред. І.Ф.Жерносека, М. Ю. Красовицького. – К. : ЦІУВ, 1991. – С. 64—80.

3. Барабаш Ю.Г. Педагогічна майстерність: теоретичні й навчально-методичні основи / Ю. Г. Барабаш, Р. О. Позінкевич. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин.держ.ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 476 с.

4. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / авт.-уклад. : О.Пометун, Л.Пироженко. – К. : А.П.Н., 2002. – 136 с.
5. Ничкало Н.Г. Методичні проблеми безперервної професійної освіти / Н.Г. Ничкало // Психологічні проблеми безперервної професійної освіти : наук.-метод. зб. / ред. кол.: І.А. Зязюн [та ін.]. – К. : Віпол, 1994. – С.22-26.
6. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В.Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с. – (Бібліотека з освітньої політики).
7. Олійник В. Тенденції розвитку післядипломної освіти педагогів у європейських країнах / В.Олійник, С.Синенко // Шлях освіти. – 2001. – №3. – С. 17-20.
8. Протасова Н.Г. Післядипломна освіта педагогів як відкрита система / Н.Г. Протасова // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – №1. – С. 10-13.
9. Семиченко В.А. Психологічні аспекти професійної підготовки і післядипломної освіти педагогічних кадрів / В.А.Семиченко // Післядипломна освіта в Україні. – 2001. – №1. – С. 54-57.
10. Лукьянова М.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие / М.И. Лукьянова. – Ульяновск: ИПК им. Ульянова, 1996.

Дата надходження до редакції: 16.01.2013 р.